

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA
ARCHEOLOGICZNEGO

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LIV

1995 - 1998

WARSZAWA 2001 VARSOVIE

Errata - ostatnie zdanie na s. 65 winno brzmieć:

W nieco większym zasięgu, między Bzurą, środkową Pilicą i Kamienną koncentrują się znaleziska dwóch innych typów zapinek, niemal nie znanych w pozostałych częściach kultury przeworskiej (Np. B. Balke 1976, s. 186nn., ryc. 15b, 31d, tabl. VII,4; B. Balke, W. Bender 1991, s. 161, tabl. XIII,3.7; M. Olędzki 1992, s. 61nn.; 1995, s. 239nn.). Chodzi tu o lokalny wariant żelaznych zapinek kapturkowych ze sprężynką ukrytą w cylinderku, z masywnym kabląkiem i szerokim grzebykiem, oraz podobne fibule bez grzebyka (Ryc. 8). Zapinki te, a szczególnie odmiana...

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LIV

Tom ten Redakcja dedykuje

Pani doc. dr hab. Teresie Węgrzynowicz

wieloletniej kierownicze Działu Epoki Brązu PMA

i redaktorze „Wiadomości Archeologicznych”

w pięćdziesięciolecie Jej pracy

w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie

Redaguje zespół: mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny),
prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego), mgr Radosław J. Prochowicz,
mgr Andrzej Tomaszewski, doc. dr. hab. Teresa Węgrzynowicz (zastępczyni redaktora naczelnego)

Tłumaczenia: Anna Kinecka
Katarzyna Czarnecka, Jacek Andrzejowski

Rysunki: J. Andrzejowski, R. Dąbrowski, W. Gawrysiak-Leszczynska, M. Jonakowski, A. Kamińska,
L. Kobylińska, G. Nowakowska, A. Potoczny, M. Różycka, K. Stanek, P. Szymański, W. Wróblewski

Fotografie: M. Andrzejowska, P. Mastalerz, A. Ring, B. Tropiło, Archiwum PMA

Redakcja techniczna: Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie: Radosław J. Prochowicz, Jacek Andrzejowski

Rycina na okładce przedstawia kołę paciorków bursztynowych i szklanych
z Lubieszewa, pow. Nowy Dwór Gdański

WARUNKI PRENUMERATY „WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH”

Państwowe Muzeum Archeologiczne prosi o składanie przez odbiorców indywidualnych oraz instytucje zamówień na **stałą dostawę „Wiadomości Archeologicznych”**. Do przesyłki PMA dołączy fakturę z aktualną ceną detaliczną powiększoną o koszty przesyłki. Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa, tel. (22) 831 15 37. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury.

Adres redakcji:
Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: pma@pma.it.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

Tom (Vol.) LIV

SPIS TREŚCI

Contents

Rozprawy

Wojciech Wróblewski, Chronologia względna wczesnośredniowiecznych grodzisk środkowego i dolnego biegu Liwca. Próba analizy w świetle badań geologiczno-geomorfologicznych Relative chronology of early medieval earthworks on the Middle and Lower Liwiec (eastern Poland). Insights from the study of the region's geology and geomorphology	3
--	---

Konferencja

Jacek Andrzejowski, Konferencja <i>Kultura wielbarska a wschodnia strefa kultury przeworskiej</i>	23
Teresa Dąbrowska, Wschodnie tereny kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim Eastern territories of the Przeworsk Culture in the Late Pre-Roman Period	25
Ewa Bokinić, Uwagi na temat powiązań kultury oksywskiej z kręgiem jastorfskim i Europą Północną w świetle materiałów z cmentarzyska w Podwiesku, stanowisko 2, pow. Chełmno, woj. kujawsko-pomorskie Some remarks on the connections of the Oksywie Culture with the Jastorf and the Nordic Cultures in the light of materials from the cemetery at Podwiesk site 2, on the Lower Vistula	37
Wojciech Mazurek, Materiały typu jastorfskiego ze stanowiska 5 w Wytycznie, gm. Urszulin, woj. lubelskie Finds of the Jastorf type from Wytyczno site 5, in Eastern Poland	49
Jacek Andrzejowski, Wschodnia strefa kultury przeworskiej – próba definicji The Eastern Zone of the Przeworsk Culture – an attempt at definition	59
Katarzyna Czarnecka, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Oblinie, gm. Maciejowice, woj. mazowieckie A cemetery of the Przeworsk Culture at Oblin, on the Middle Vistula	89
Katarzyna Rusin, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Niemirowie, gmina Mielnik, woj. podlaskie A cemetery of the Przeworsk Culture at Niemirów, in Podlasie	101
Andrzej Kokowski, Ramy chronologiczne osadnictwa kultury przeworskiej w południowo-wschodniej Polsce Chronological frames of the Przeworsk Culture in the south east of Poland	109
Wojciech Nowakowski, Żelazne zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką w europejskim <i>Barbaricum</i> Iron cross-bow tendril brooches in the European <i>Barbaricum</i>	129
Ewa Bokinić, Wojciech Sosnowski, Wstępne wyniki badań cmentarzyska kultury wielbarskiej w Linowie, gm. Świecie n/Osą, woj. kujawsko-pomorskie, stanowisko 6 A cemetery of the Wielbark Culture at Linowo, gm. Świecie nad Osą, woj. kujawsko-pomorskie, site 6. Preliminary report	147

Dyskusja	153
----------	-----

Odkrycia	157
----------	-----

Kronika	197
---------	-----

Wykaz skrótów	205
---------------	-----

Niniejszy tom został opracowany i przygotowany do druku w czasie, gdy dyrektorem PMA i redaktorem naczelnym „Wiadomości Archeologicznych” był dr Jan Jaskanis.

dr Wojciech Brzeziński
dyrektor Państwowego Muzeum
Archeologicznego w Warszawie

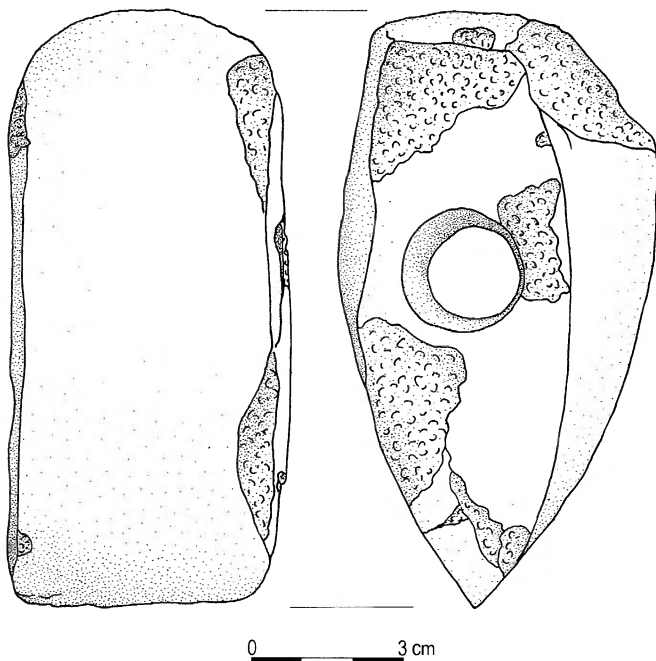
OD REDAKCJI

Niemal wszystkie artykuły zamieszczone tomie LIV „Wiadomości Archeologicznych” napisane zostały przed wejściem w życie w Polsce reformy administracyjnej, tj. przed 1 stycznia 1999 roku. Redakcja wprowadziła w tych tekstach odpowiednie, w miarę możliwości dokładne zmiany, zatem wszystkie cytowane w tym tomie oznaczenia (gminy, powiaty i województwa) odnoszą się do obecnego podziału administracyjnego kraju.

Począwszy od tomu LIII Redakcja ujednoliciła zasady polskiej transliteracji tekstów pisanych cyrylicą, zgodnie z regułami stosowanymi w Bibliotece Narodowej (PN 83/N-01201 z dnia 1 lipca 1984 r.)

Redakcja „Wiadomości Archeologicznych” prosi Autorów o dostarczanie tekstów na dyskietkach lub dyskach CD w edytorach Microsoft Word lub Word Perfect w postaci niesformatowanej (z wyjątkiem znaków tabulacji, wyśrodkowania, kursywy i pogrubienia). Dyskietce powinien towarzyszyć jeden egzemplarz wydruku, sformatowanego w sposób odpowiadający znormalizowanej stronie maszynopisu. Ilustracje mogą być nadal przygotowywane metodami tradycyjnymi lub dostarczane na dyskietkach w postaci plików TIFF w rozdzielczości 600 pt/cal. Procedura ta ułatwi szybsze przygotowywanie prac do druku w tradycyjnej dla „Wiadomości Archeologicznych” formie edytorskiej.

dr Wojciech Brzeziński
redaktor naczelny

Ryc. 3. Subkowy, pow. Tczew, woj. pomorskie. Toporek ze zlepieńca

wierzchniej i obuchu. Oba toporki należy datować na schyłkowy neolit lub początek epoki brązu. Związane są prawdopodobnie z osadnictwem kręgu sznurowego (J. Machnik: Krąg kulturowy ceramiki sznurowej, [w:] *Prahistoria ziem polskich II*, s. 337 nn.), poświadczonym właśnie przez luźne znaleziska ceramiki i wytworów z kamienia i krzemienia.

Kinga Stanek
Aleksandra Żórawska

Nieznane zabytki o charakterze „nieużytkowym” z zachodniej części Karpat polskich

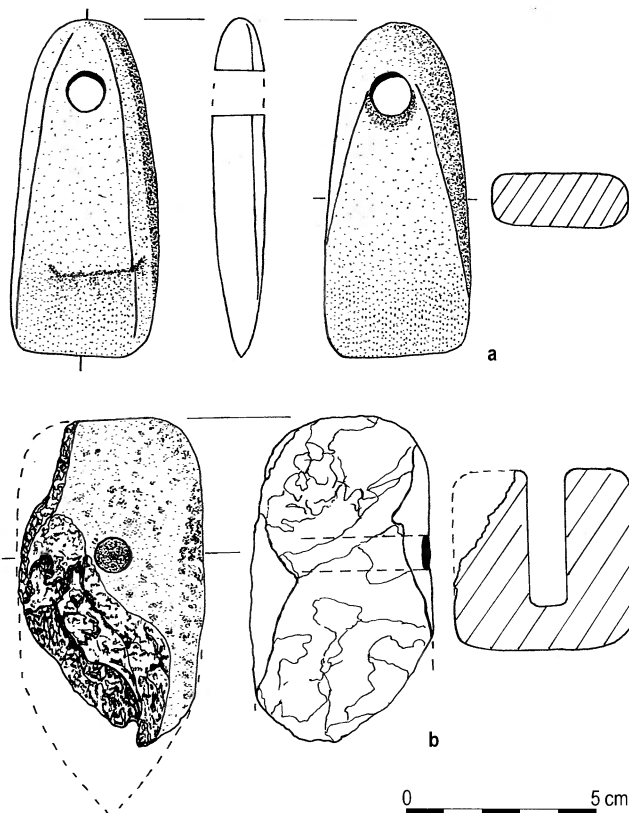
Przedmiotem opracowania są cztery zabytki pochodzące z Muzeum Okręgowego w Bielsku-Białej i z Muzeum w Żywcu. Ze względu na swój domniemany „nieużytkowy” charakter nie zostały one uwzględnione we wcześniejszych zestawieniach materiałów kamiennych ze zbiorów muzeów województwa bielskiego (por. E. M. Foltyn, E. Foltyn: Bielsko-Biała, „*Silesia Antiqua*” 31, 1989, s. 164–165; tychże: Materiały kamienne z Kotliny Żywieckiej, AAC XXVIII, 1989, s. 195–198; E. M. Foltyn, E. Foltyn, W. Kuś: Wyroby kamienne z zachodniej części Karpat Polskich ze zbiorów muzeów w Bielsku-Białej i Cieszynie, „*Śląskie Sprawozdania Archeologiczne*” XXXII, 1991, s. 301–336).

1. Jasienica, gm. loco, woj. śląskie. Brak bliższej lokalizacji. Kamienna (piaskowiec) motyczka czworościenna, płaska, o „zeszlifowanych” bokach i powierzchni całkowicie wygładzonej. Przekrój poprzeczny w kształcie prostokąta o ściętych narożach, przekrój podłużny zbliżony do soczewkowatego. Obuch zaokrąglony, ostrze proste. Dług. 8,8 cm, szer. 4,0 cm, grub. 1,7 cm, grub. obucha 1,1 cm, szer. ostrza 3,5 cm. Otwór o średn. 1,1–1,2 cm umieszczony jest w $\frac{4}{5}$ dług. okazu. Przedmiot wykazuje charakterystyczne skrócenie w stosunku do płaszczyzny poziomej (Ryc. 1a). Zbiory Muzeum Okręgowego w Bielsku-Białej, inw. MB-B/A/8. Uwaga: termin „motyczka” uwzględnia cechy formalne zabytku (miejsce otworu w stosunku do ostrza), nie ma jednak związku z jego domniemaną funkcją.

Z obszaru Polski autorom znany jest tylko jeden zabytek przypominający motyczkę z Jasienicy. Jest nim fragment małej,

czworościennej, płaskiej siekierki z jaskini dr Mejera w Czułowie, woj. małopolskie, zidentyfikowanej i przypisanej kulturze pucharów lejkowatych przez M. Cabałską (Kultura pucharów lejkowatych, [w:] *Pradzieje powiatu krakowskiego*, tom I, *Prace Archeologiczne* I, Kraków 1960, s. 156, ryc. 12). J. Bąbel (Kult topora w neolicie ziem polskich, WA XLV/1, 1980 (1981), s. 4) sugeruje możliwość zaliczenia tego okazu do inwentarza kultur naddunajskich. Wyroby z jaskini dr Mejera i z Jasienicy łączy zaokrąglenie obucha, profilowanie krawędzi bocznych, przekroje i usytuowanie otworu. Różni je nieco zarys przedmiotu – w przypadku siekierki z Czułowa jest on bardziej zbliżony do wydłużonego trójkąta. Należy jednak pamiętać, że zabytek ten jest ułamany. J. Bąbel (*Op. cit.*, s. 4) dopuszcza możliwość wykorzystywania siekierki z jaskini dr Mejera jako przedmiotu do zawieszania, mogącego świadczyć o kulcie siekiery w neolicie na ziemiach polskich. Wydaje się, że motyczka z Jasienicy nie pełniła funkcji użytkowej. Mogła być również przedmiotem do zawieszania (amuletem?, być może o charakterze apotropaicznym). Wskazuje na to umieszczenie otworu, jego wielkość, a także specyficzne skrócenie zabytku. Łączyłaby się ona z grupą znanych z Europy neolitycznych siekier z wywierconymi w obuchu otworami do zawieszania (por. J. Bąbel: *op. cit.*, s. 4).

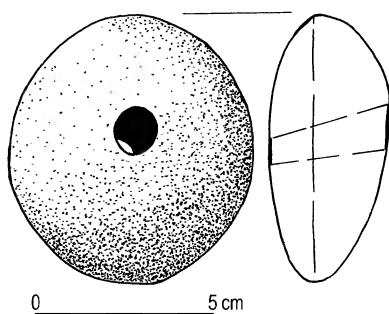
2. Żywiec – Sporysz, miasto, woj. śląskie, góra Grojec. Fragment glinianego(?) przedmiotu przypominającego czworościenny topór, o pierwotnym zarysie prawdopodobnie pięciobocznym a przekroju poprzecznym kwadratowym. Ostrze nie zachowane, obuch prostokątny o zaokrąglonych narożach, częściowo uszkodzony. Powierzchnia porowata, pokryta nalotem (malowanie?) barwy ciemnoczerwono-brązowej. Dług. zach. 8,6 cm, szer. 4,8 cm, grub. 4,6 cm. W $\frac{2}{3}$ pierwotnej dług. okazu niedowiercony otwór o średn. 0,9 cm (Ryc. 1b). Zbiory Muzeum w Żywcu, inw. MŻ A/11 (dar p. Gołka w 1969 r.).

Ryc. 1. Jasienica, woj. śląskie. Motyczka kamienna (a); Żywiec – Sporysz, woj. śląskie. Gliniana(?) imitacja topora (b)

Przedmiot ten stanowi prawdopodobnie imitację topora kamiennego. Najbardziej zbliżony jest do glinianych naśladownictw toporów bojowych, spotykanych w kulturze pucharów lejkowatych (*Op. cit.*: s. 20, ryc. 4k, tabl. I, typ BV) i w kulturze lendzielskiej (J. Pavelčík: Drobné terrakoty z Hlinska u Lipníku (okr. Přerov), PA 73, 1982, s. 283–284). Interpretacja funkcji tego typu wyrobów jest niejednoznaczna. Najczęściej przyjmuje się, że są one przejawem kultu topora bojowego (por. J. Bąbel: *op. cit.*, s. 21, tam dalsza literatura).

3. Żywiec, miasto, woj. śląskie, w rozlewisku rzeki Koszarawy, pod Małym Grojcem, pod tzw. Wieczorkowem. Kamienna (piaskowiec?) główka buławy(?). Zarys okrągły, przekrój podłużny jajoowaty, pow. starannie wygładzona. Średn. 7,1 cm, najw. grub. 3,5 cm. Otwór stożkowaty o średn. 1,3–0,8 cm umieszczony asymetrycznie (Ryc. 2). Zbiory Muzeum w Żywcu, inw. MŻ A/8 (dar M. Żywotki w 1968 r.)

Ryc. 2. Żywiec, woj. śląskie. Kamienna główka buławy

Kamienne buławy spotyka się zarówno w zespołach neolitycznych (P. V. Glob: Studier over den jyske Enkeltgravskultur, Aarbøger 1944; S. Vencl: Kamenné nástroje prvňích zemědělců vo střední Evropě, „Sborník Národního musea v Praze” řada A, nr XIV), jak i wśród wyrobów kultury łużyckiej (J. Fogel: Broń ochronna

i okazyjna ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły, APolski 26, 1981, s. 147–190). Przypisuje się im funkcję praktyczną, obok symboliczną – atrybutu władzy (J. Fogel: *op. cit.*, s. 179; S. Vencl: *op. cit.*, s. 13, 36).

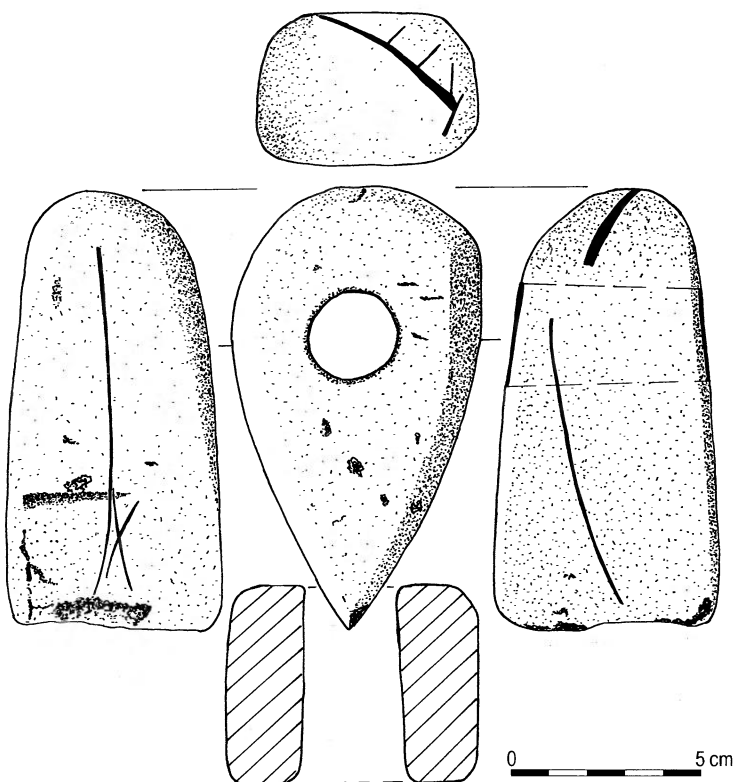
4. Żywiec, miasto, woj. śląskie, w rozlewisku rzeki Koszarawy, pod Małym Grojcem, pod tzw. Wieczorkowem. Kamienny (piaskowiec?) topór czworościenny, lekko asymetryczny, o zarysie zbliżonym do romboidalnego, w rzucie bocznym rozszerzający się w kierunku ostrza. Przekrój poprzeczny zbliżony do kwadratu o zaokrąglonych narożach. Obuch zaokrąglony. Powierzchnia całkowicie wygładzona; na obu ściankach bocznych w układzie pionowym linie ryte – na jednej w kształcie znaku „X”. Na obuchu przedstawienie figuralne(?) – jelenia/konia(?). Długość 11,4 cm, najw. szer. 6,6 cm, najw. grub. 6,2 cm (Ryc. 3). Zbiory Muzeum w Żywcu, inw. MŻ A/6 (dar W. Jakubca w 1958 r.).

Pod względem formy toporów z Żywca wykazuje największe podobieństwo do romboidalnych toporów o zaokrąglonym obuchu kultury ceramiki sznurowej (J. Machnik: Krąg kultury ceramiki sznurowej, [w:] Prahistoria ziem polskich II, s. 398, 404, ryc. 245:16, 247:21,22; P. Valde-Nowak: Etapy i strefy zasiedlenia Karpat polskich w neolicie i na początku epoki brązu, Wrocław 1988, s. 36, tabl. XIV:1,6). Interesujący jest fakt wystąpienia na tym zabytku rytów: linii o rozszczepionym końcu (jedno z ramion tworzy znak „X”) oraz ryty figuralnego, wyobrażającego jelenia(?) lub konia(?). Zwierzę stoi na tylnych nogach, w wyroku, z wysuniętą do przodu lewą nogą, która jest wyraźnie dłuższa od znajdującej się głębiej prawej nogi. Nogi przednie, z których lewa przesłania prawą, są uniesione (podkurczone?) i zgięte w stronę brzucha. Głowę osadzoną na masywnym, grubym karku wieńczą nastroszone uszy lub po-

roże(?). Zad wąski, prosty, płynnie przechodzi w długi, opuszczony ogon, rozszerzający się na końcu. Rysunek jest niezbyt głęboki (0,5–0,7 mm), ale wyraźny. Poszczególne odcinki wyobrażenia, wykonane kreską pojedynczą lub zwielokrotnioną, mają różną szerokość: tułów i ogon 2–3 mm, głowa 1 mm, nogi do 0,5 mm.

Przedstawienia tych zwierząt na toporkach kultury ceramiki sznurowej nie zostały dotychczas odnotowane w literaturze. Znany jest natomiast znak ukośnego krzyża występujący na kamiennych toporkach typu ślezańskiego, które jednak pod względem formy odbiegają znacznie od okazu z Żywca. Odmienne jest również samo przedstawienie ukośnego krzyża. Tworzy go kilka pasm żłobków krzyżujących się przy otworze, co niektórym badaczom nasunęło myśl, iż jest to naśladownictwo sznura lub łyka, którym przymocowywano toporek do trzonka, albo też magiczny środek zabezpieczający wyrób przed złamaniem (K. Smutek: Ślezańskie topory bojowe, ZOW 19, 1950, s. 157).

W świetle powyższych uwag wydaje się, że albo mamy tu do czynienia z pierwszym w kulturze ceramiki sznurowej przypadkiem obecności na toporze kamiennym ryty w kształcie „X” oraz ryty figuralnego, albo też że topór formalnie przynależny do tej kultury został pokryty rytami później, w trakcie jego wtórnego użytkowania. Ponieważ odnotowano zjawisko wtórnego wykorzystywania neolitycznych toporów kamiennych przez ludność kultury łużyckiej (M. Kostrzewska: Wyroby kamienne kultury łużyckiej w Wielkopolsce, PArch. IX, 1950–1953 [1953], s. 214–257; J. Fogel: *op. cit.*) dopuszczalna jest myśl o takim właśnie użyciu omawianego wyrobu przez ludność tejże kultury. Przypuszczenie to wzmacniać może obecność w niedalekiej odległości od miejsca znalezienia toporka – na górze Grojec – stanowiska kultury łużyckiej (T. Reymann: Znaczenie badań archeologicznych na Grojcu, „Gronie” I/1, 1938, s. 15–19; T. Sulimski: Sprawozdanie z badań na Grojcu, „Gronie” I/1, 1938, s. 210; B. Gołąb: Znaleźiska kultury łużyckiej i puchowskiej na Grojcu k. Żywca, „Karta Groni” XIV, 1988 (1989), s. 271–271; R. Madyda-Legutko: Sytuacja kulturowa we wczesnej epoce żelaza na terenie polskiej części Karpat Za-

Ryc. 3. Żywiec, woj. śląskie. Topór kamienny

chodnich, „Śląskie Prace Prehistoryczne” 4, 1995, s. 241–265). Motyw ukośnego krzyża, analogiczny do żywieckiego i interpretowany jako symbol solarny, był w kulturze łużyckiej bardzo popularny (B. Gediga: Śladami religii Prasłowian, Wrocław 1976, s. 131 nn.; tenże: Zagadnienia religii, [w:] Prahistoria ziem polskich IV, s. 328; W. Szafranski: Religia Słowian, [w:] Religie Bliskiego Wschodu i dawnej Europy, Warszawa 1981, s. 269) i – co dla nas najistotniejsze – występował między innymi na toporach kamiennych (M. Kostrzewska: *op. cit.*; J. Fogel: *op. cit.*). Przedstawienia jelenia i konia zbliżone do tego z Żywca obecne są, w postaci rytów, na ceramice kultury łużyckiej, pomorskiej oraz zespołu wschodniohalszackiego, w tzw. grupie soprońskiej (B. Gediga: Motywy figuralne w sztuce ludności kultury łużyckiej, Wrocław 1970; tenże: Śladami religii...; tenże: Zagadnienia...; K. Jażdżewski: Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław 1981, s. 413, ryc. 141). Ponadto dla naddunajskich kultur okresu halszackiego charakterystyczne jest umieszczanie na obuchach brązowych toporków figurek jeźdźców lub zwierząt (B. N. Grakov: Rannyj żelazny vek (kultury zapadnoj i jugovostočnoj Evropy), Moskwa 1977, s. 37, 39, ryc. 18:1).

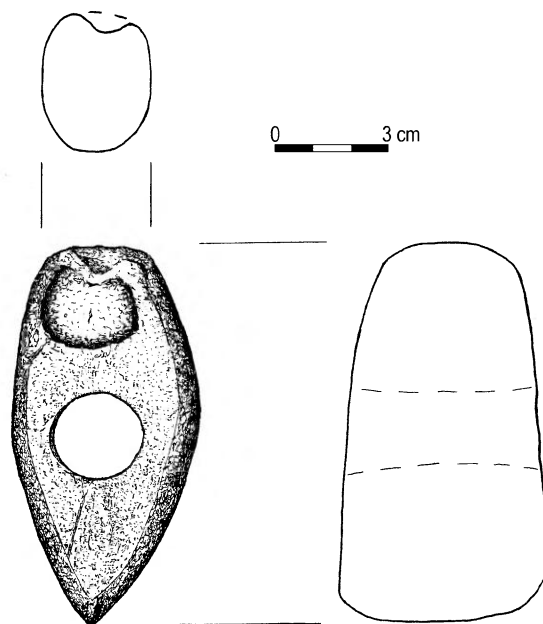
Reasumując, kamienny topór z Żywca można interpretować jako przedmiot formalnie związany z kulturą ceramiki sznurowej, jednak najprawdopodobniej w okresie halszackim ozdobiony i wtórnie wykorzystywany przez ludność kultury łużyckiej. Wyjaśnienia wymagałyby jeszcze geneza przedstawienia figuralnego na nim występującego. Wydaje się ono być śladem oddziaływań kulturowych z południa, z zespołu grup halszackich. Wzorec południowy, tj. figurki jeźdźców lub zwierząt na obuchach toporków brązowych, ze względu na zastosowany surowiec (kamień) uległ przetworzeniu i uproszczeniu, przyjmując postać ryty na obuchu.

Edelgarda M. Foltyn
Eugeniusz Foltyn

Kamienny topór z Łubienicy, pow. pułtusk

W roku 1964 Antoni Kosiński znalazł w odległości około 100 m na północny wschód od swojego gospodarstwa w Łubienicy, gm. Pokrzywnica, pow. pułtusk, woj. mazowieckie, kamienny topór. Zabytek zalegał w warstwie ziemi ornej, niedaleko wysokiego brzegu Narwi. 7 lipca 1968 roku został on przekazany prof. dr. hab. Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Obecnie zabytek znajduje się w zbiorach Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie. Poniższy opis topora został wykonany głównie według zaproponowanego niedawno w literaturze wzoru (A. Kulczycka-Leciejewiczowa, A. Majerowicz, A. Prinke, J. Skoczylas, W. Wojciechowski: Opis zabytków kamiennych – propozycja standaryzacji, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria B, tom XCVI, Warszawa 1996).

Topór został wykonany z amfibolitu – skała jest drobnoziarnista, maficzna o dość znacznym stopniu metamorfizmu (Dr. hab. A. Barczukowi z Instytutu Geochemii, Mineralogii i Petrografii UW dzięki za wykonanie analizy petrograficznej). Kształt topora: w rzucie poziomym – pięcioboczny; uformowanie płaszczyzn górnej i dolnej – wypukłe; uformowanie płaszczyzn bocznych – wypukłe; przekrój podłużny – trapezowaty z zaokrąglonymi krawędziami; przekrój poprzeczny – w partii obuchowej owalny, na wysokości otworu kwadratowy z zaokrąglonymi krawędziami, przy ostrzu pionowo owalny. Obuch jest niewyodrębniony, lekko wypukły i ma owalny zarys. Ostrze niewyodrębnione, nierozszerzone, w zarysie wachlarzowate. Otwór kołisty, usytuowany centralnie w stosunku do długości okazu, w przekroju klepsydrowaty, wywiercony dwustronnie. Górna płaszczyzna

Ryc. 1. Łubienica, pow. Pułtusk. Topór kamienny

topora przy obuchu uszkodzona. Wymiary: dług. – 101 mm, najw. szer. – 49 mm, szer. przy obuchu – 34 mm, szer. przy ostrzu – 17 mm, najw. grubość – 53 mm, wymiary obucha – 29×37 mm, średn. otworu – 23 mm, najw. dług. ostrza – 53 mm (Ryc. 1).

Przeprowadzenie poprawnej klasyfikacji chronologiczno-kulturowej topora z Łubienicy jest bardzo trudne, znaleziono go bowiem luźno, bez kontekstu archeologicznego. Klasyfikacja ta musi się więc oprzeć na mniej precyzyjnej analizie typologicznej. Topór z Łubienicy należy do okazów cechujących się w rzucie poziomym kształtem niewyraźnie pięciobocznym, zaś w przekroju podłużnym trapezowatym. Egzemplarze tego typu znane są ze stanowisk kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce, na Śląsku, Morawach oraz na Ukrainie (J. Machnik: Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce, Wrocław 1966, s. 155–156). Topory podobnego kształtu spotykane są także na stanowiskach kultury łużyckiej (M. Kostrzewska: Wyroby kamienne kultury łużyckiej w Wielkopolsce w epoce brązowej i wczesnożelaznej, PArch. IX, 1953, s. 243). Występują one zwykle na Śląsku i w Wielkopolsce, gdzie datowane są od V okresu epoki brązu po okres halszacki D (J. Fogel: Broń ochronna i okazjonalna ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły, APolski XXVI, 1981, ryc. 3, 7, tab. 2). Najbliższy terytorialnie Łubienicy topór tego typu, zaliczony do kultury łużyckiej i datowany na epokę brązu, został znaleziony w miejscowości Roztoka, pow. pruszkowski (J. Głosik, K. Kowalski: Katalog materiałów zabytkowych pogotowia archeologicznego za 1971, WA XXXIX, 1974, s. 97–98).

Niestety, w polskiej literaturze brak nowoczesnych studiów nad młodszą epoką kamienia obszaru Mazowsza, a zwłaszcza nad problematyką kamieniarstwa, co uniemożliwia jednoznaczną identyfikację topora z Łubienicy. Z Mazowsza północnego znane są zarówno toporki neolityczne, w tym przypisywane kulturze ceramiki sznurowej (np. J. Korsa: Neolityczne siekierki kamienne w zbiorach Muzeum Okręgowego w Ostrołęce, WA L, 1985, s. 155–156), jak i „łużyckie” (J. Dąbrowski: Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce, Białystok 1997, s. 76–77), ale brak wśród nich egzemplarzy o identycznej formie jak egzemplarz z Łubienicy. Fakt, że został on znaleziony luźno nakazuje zachować ostrożność w jednoznacznym zaklasyfikowaniu go do którejś z kultur archeologicznych (K. Kowalski: Materiały do badań neolitu w Polsce, MSiW III, 1975, s. 70).

Tomasz Purowski

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków	MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest	PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)	PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa	PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha	PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford	Prahistoria ziem polskich	– Prahistoria ziem polskich, tom I: Paleolit i mezolit (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: Neolit (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: Późny okres lateński i okres rzymski (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin	Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn	PSAS	– „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland”, Salisbury
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)	PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań	RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa	RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź	RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale	SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz	SIA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa	SovArch	– „Sovetskaja Archeologia” (Советская археология), Moskva
KSIA	– Kratkie soobščeniija Instituta archeologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva	SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
MIA	– Materialy i issledovanija po archeologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva	SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków	WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa	ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa	ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)		

